

Yksin saapuneet pakolaislapset

– ”Paljon puuttuu, kun isä puuttuu, mutta ihan kaikki puuttuu, kun äiti puuttuu”

Anna Mikkonen

Tutkimuksen taustaa ja teoriaa

Artikkelissa kerron Suomeen ilman huoltajaa tulleista pakolaislapsista ja -nuorista sekä heidän kokemuksestaan, joita selvitettiin Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen EU-projektissa vuonna 2000. Väestöliiton projektissa työskennellessäni sain runsaasti taustatietoa tutkielman tekoa varten. Pro gradu -työssäni olen selvittänyt haastatteluaineiston ja osallistuvan havainnoinnin avulla näiden pakolaislasten ja -nuorten kokemuksia, asumisjärjestelyjä sekä sosiaalisia verkostoja.

Sosiaalisten verkostojen ja sosiaalisen tuen teoria muodostavat tutkimuksen teoreettisen viitekehäksen. Verkosto voidaan määrittellä teoreettiseksi konstruktioksi, jonka avulla voidaan kuvata ihmissuhteiden kokonaisuuksia ja vuorovaikutusta. Verkosto on muuttu-

---

VTM Anna Mikkonen artikkeli perustuu hänen v. 2001 valmistuneeseen sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielmaansa ja Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen EU-projektiin, jossa hän selvitti vuonna 2000 Suomeen ilman huoltajaa tulleiden pakolaislasten tilanetta.

va rakennelma, joka vaihtelee ajan ja tilanteiden mukaan. Sosiaalinen verkosto voidaan määrittellä sosiaalista identiteettiä rakentavien ihmissuhteiden kuvaukseksi. Oleellista on yksilön oma käsitys siitä, keitä hänen verkostoonsa kuuluu, keiden kanssa hän on tekemisissä, keneltä voi saada apua ongelmiinsa ja ketkä verkostossa ovat toistensa kanssa suhteissa. (Seikkula 1994, 21–32.)

Yksilön sosiaalinen verkosto voidaan jakaa neljään kenttään tai lohkoon, johon kuuluvat (1) perhe, (2) sukulaiset, (3) koulun tai työpaikan suhteet sekä (4) ystävät, naapurit ja muut sellaiset sekä erillisenä ryhmänä ammattiauttajat. Ensimmäiseen osaan kuuluvat perhe ja perheenjäsenet, joiden kanssa päähenkilö asuu samassa taloudessa. (Mts.) Toisessa lohkossa ovat suku, perheenjäsenet ja sukulaiset, jotka eivät asu samassa taloudessa. Perheen jäsenillä ja suvulla on yhteistä esimerkiksi se, ettei kummastakaan voi erota. Kolmas verkoston osa ovat työ tai koulu ja muut päivittäiset suhteet. Neljännen osan muodostavat muut ihmissuhteet, kuten ystävät, naapurit, harrastuspiirin jäsenet ja erillisenä osana ammattiauttajat. Nämä suhteet päähenkilö voi itse valita

ja säilyttää omalla aktiivisuudellaan. Tällaiset suhteet edellyttävät muita suhteita enemmän yksilön omien sosiaalisten voimavarojen käyttämistä. (Mts. 21–23.)

Keskushenkilö on yksilön sosiaalisen verkoston tärkein voimavara. Kriisissä on usein kyse siitä, että tämän keskeisen henkilön toimintakyky on jollain tavalla heikentynyt tai lakannut kokonaan. (Mts. 29.) Ilman huoltajaa tulleet nuoret ovat joutuneet eroon verkostonsa päähenkilöstä, joka on useimmilla ollut äiti tai vanhemmat. Nuorten nykyisissä verkostoissa päähenkilö voi olla esimerkiksi sisar, veli, Suomessa oleva aikuinen sukulainen, ystävä tai laitoksen omaohjaaja.

Kaiken kaikkiaan sosiaalisen verkoston yhteyksiä eri elämäntilanteisiin, sosiaaliseen hyvinvointiin ja sairauksiin on Seikkulan mukaan tutkittu paljon. Eniten on kuitenkin tutkittu sosiaalisen tuen merkitystä sairastamisessa ja siitä toipumisesta. Sosiaalisen verkoston ominaisuuksien yhteyksiä näihin tapahtumiin on löydetty paljon, mutta tulokset ovat usein olleet yleisluontoisia ja osittain ristiriitaisia.

Yleisen käsityksen mukaan erilaiset stressitilanteet ovat hallitta-

vissa joko henkilökohtaisten tai sosiaalisten voimavarojen avulla. Sosiaaliset voimavarat riippuvat ihmisen kytkennöistä toisiin yksilöihin, ryhmiin ja yhteisöihin. Tällaisten kytkentöjen avulla tarvittaessa käyttöön saatavia resursseja tai niiden käyttöön liittyviä odotuksia ja mahdollisuuksia sanotaan sosiaalisesti tueksi. Sosiaalinen tuki voi tutkimusten mukaan edistää ihmisen hyvinvointia ja mielenterveyttä sekä vähentää elimistön rasitusta erilaisissa stressitilanteissa sekä ehkäistä pitkäaikaisstressiä. Sosiaalisen tuen voidaan sanoa ainakin lievästi suojaavan sairaudelta. (Uutela 1998, 208–213.)

Tutkimus on laadullinen, ja se perustuu etnografiseen kenttätööhön sekä teemahaastatteluihin. Pro gradu -työtäni varten haastatelin 15:a noin 11–19-vuotiaista ilman huoltajaa Suomeen tullutta nuorta. Vietin reilun kuukauden työharjoittelussa kahdessa eri puolilla Suomea sijaitsevassa laitoksessa, jossa nuoret asuvat. Suurin osa heistä asuu laitoksissa, osa sukulaisperheissä ja muutama oli hiljattain muuttanut asumaan yksin laitoksen yhteydessä sijaitsevaan tukiasuntoon. Osallistuvan havainnoinnin keinoin pääsin mukaan nuorten arkeen laitoksissa, haastattelemaan heitä. Paikan päällä ollessani saavutin jonkinlaisen nuorten luottamuksen tai ainakin tulien nuorten kanssa tutuksi, mikä mahdollisti haastattelujen teon. Haastattelujen avulla pyrin tuomaan esiin nuorten mielipiteitä ja kokemuksia.

Nuorten verkostoista saadut tiedot perustuvat nuorten omiin kertomuksiin ja siihen, mitä itse sain havainnoimalla irti. Käytän

verkostoaanalyysin ideaa joustavasti metodina, jonka avulla saan tietoa ilman huoltajaa Suomeen tulleiden nuorten sosiaalisista suhteista ja verkostoista.

Taustatietoja ilman huoltajaa Suomeen tulleista lapsista ja nuorista

Euroopan maihin on jo kahden vuosikymmenen ajan tullut pakolaisina myös lapsia ilman huoltajaa. Suomeen ensimmäiset lapset ilman huoltajaa tulivat 1990-luvun alussa. Ilman huoltajaa saapuvia lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat (joissakin Euroopan maissa ikärajana on 16 vuotta), jotka tulevat Suomeen ilman vanhempiaan tai muuta laillista huoltajaa. Suomeen ilman huoltajaa tulevat lapset ovat lähes poikkeuksetta turvapaikanhakijoita. Suomessa ei tiettävästi ole laittomia siirtolaislapsia eikä katulapsia ainakaan suuria määriä kuten monissa Euroopan maissa. Ilman huoltajaa tulevia pakolaislapsia on sanottu nykyajan sotalapsiksi vertauksena suomalaisiin sotalapsiin, joita lähetettiin Pohjoismaihin viime sotien aikana.

Puolet maailman pakolaisista on lapsia ja alle 18-vuotiaita nuoria. Ilman huoltajaa maahan tulevat pakolaislapset ovat kaikista pakolaisista ja maahanmuuttajista ehkä haavoittuvimpia. Perheestään erossa olevilta lapsilta puuttuu kaikkein läheisin tuki, mitä ihminen voi saada. Lapset tulevat usein maista, joissa on sodittu vuosien ajan.

Ilman huoltajaa maahan tulevat lapset ovat oikeutettuja kansainväliseen suojeluun jo sen takia, että he ovat lapsia. YK:n Lapsen

oikeuksien sopimuksen mukaan kaikissa lasta koskevissa päätöksissä on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu (3 artikla). Lisäksi lapsella, joka on vailla perheen turvaa, on oikeus valtion antamaan erityiseen suojeluun ja tukeen (20 artikla). Lasta on myös kuultava kaikissa lasta koskevissa asioissa (12 artikla). Sopimuksessa määritellään myös turvapaikanhakija- ja pakolaislasten erityinen suojelun tarve (artikla 22) ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien lasten oikeus omaan kulttuuriin, kieleen ja uskontoon (artikla 30).

Noin 60 % ilman huoltajaa Suomeen tulleista lapsista on kotoisin Somaliasta. Lapsia on tullut varsinkin viime vuosina useista eri maista, kuten esimerkiksi Afganistanista, Iranista, Irakista, Sri Lankasta, entisen Jugoslavian alueelta sekä yksittäisiä lapsia Aasian ja Afrikan maista. Itä-Euroopasta tulleiden romaniryhmien mukana on lisäksi tullut lapsia, joilla ei ole vanhempia mukana. Tulijat ovat olleet kaikenikäisiä vauvoista teini-ikäisiin, mutta 14–17-vuotiaita on kuitenkin ollut eniten. Kymmenen vuoden aikana lapsia on tullut yhteensä noin 1250, mikä on vähän verrattuna muihin Euroopan maihin. Viime vuosina ilman huoltajaa Suomeen tulevien lasten määrä on laskenut, mutta uusia aaltoja saatetaan tulla yllättäen tulevaisuudessakin.

Kotimaasta lähtöön yleensä useita syitä

Valtaosa vanhemmistaan eroon joutuneista lapsista päätyy muihin kehitysmaihin, ja vain pieni osa lapsista tulee Eurooppaan (Ayotte

2000, 5–13). Sadat tuhannet lapset ovat jääneet sodissa orvoiksi, ja pakenemistilanteissa perheenjäsenet joutuvat helposti eroon toisistaan. Maissa, joissa sosiaaliturva on täysin suvun varassa, tämä on erittäin vaarallista. (Ström 1996, 48.) Lasten taustat ja kotimaasta lähdön syyt ovat monenlaisia. Wendy Ayotten (2000) mukaan kotimaasta lähdön yleisimpiä syitä ovat aseelliset konfliktit, kansanmurhat ja muut kaoottiset tilanteet, ero vanhemmista, vaino, pakolaisleirien turvattomuus, lasten kidutus, köyhyys ja kärsimys.

Muita syitä ovat lasten salakuljetus ja hyväksikäyttö, vanhempien kuolema, koulutusmahdollisuuksien puute ja haavoittuminen. Köyhyys, puute ja hätä ovat usein lähdön osasyitä, mutteivät kuitenkaan ainoa syy. Lapset ovat alttiita tietyille ihmisoikeusloukkauksille ikänsä takia. Lapsiin kohdistuvia ihmisoikeusloukkauksia ovat esimerkiksi lapsiavioliitot, tyttöjen ympärileikkaukset ja lapsikauppa. Lapsen on usein lähettänyt matkaan sukulainen, perheystävä tai muu tuttu eikä lapsen oma huoltaja.

Useimpien haastattemieni nuorten isä oli tapettu tai kadonnut. Turvattomissa maissa lapsista tulee entistä turvattomampia ilman perhettä. Jotkut nuorista eivät vielääkään tiedä, missä heidän perheensä on. Monien nuorten jäljellä olevat perheenjäsenet ovat hajallaan eri maissa tai he ovat paenneet johonkin kotimaan naapurimaista, joissa olot ovat useimmiten kurjat. Nuoret kertoivat elämästä kotimaassa sekä hyviä että huonoja asioita:

Hyvää, se oli tavallinen, joskus me syödä, joskus ei syödä. Mun

isä on kuollut. Ja sitten äiti etsi ruokaa. Tavallinen asumista siellä. (Täysi-ikäinen nuori).

Mun maassa on semmonen, että vaikka siellä on sotia, vaikka siellä on kaikki, mitä ihmiset haluavat pahaa, sairautta, siellä on paljon hyviäkin. Siellä on paljon ilo. Ihmiset ovat ystävällisiä, ovat tosi sosiaalisia. Siellä on tosi sosiaalinen elämä. Kaikki auttavat, jos sulla ei ole ruokaa. Joku antaa, huomenna sä annat hänelle takaisin. (Täysi-ikäinen nuori).

Eräs nuori kertoi, ettei hänellä ollut sodan keskellä puolta, minne mennä, mutta puolueetonkaan ei oikein voinut olla:

Vaikka minä joutuisin armeijaan siellä, ei ole puolelle, minne mennä. Sinä olet niin kuin keskellä, paikassa missä kaksi ottavat vastaan. 24 tuntia joka päivä pommeja, räjäytys tai joku melu. Kun menet toiselle puolelle, et voi. Minä haluan kuulua joku puoli, mutta meillä ei ollut puoli mihin kuulua. Meillä oli vain kuolema. (Täysi-ikäinen nuori).

Pitkä ja pelottava pakomatka

Haastattemieni nuorten pakomatkat olivat yleensä kestäneet parista päivästä pariin kuukauteen. Jotkut somalit olivat tulleet lentäen, ja silloin matka oli tahtunut nopeasti. Monet afgaanit taas olivat tulleet junilla halki Aasian ja joutuneet usein odottelemaan eri paikoissa matkan varrella. Jotkut olivat tulleet osan matkasta veneellä tai bussilla ja jatkaneet sit-

ten junalla tai lentokoneella. Pisimmät pakomatkat, joista kuulin, olivat kestäneet puolitoista vuotta. Silloin matkaa oli tehty kävellen ja oli jouduttu vankilaan tai piileskelemään pitkiä aikoja.

Suuri osa nuorista matkusti Suomeen etukäteen maksetun välittäjän saattelemana. Osa nuorista tuli sisaren tai veljen kanssa yhtä matkaa. Nuoret kertovat pitkistä odotteluista matkan varrella, pelottavista rajanylityksistä ja nälästä. Eräiden sisarusten veli katosi pakomatalla ja löytyi Punaisen Ristin henkilöetsinnän avulla vasta paljon myöhemmin. Monet nuoret olivat matkalla muihin maihin, mutta päätyivät sattumalta Suomeen. Ainoastaan sellaiset somalinuoret, joilla oli täällä entuudestaan sukulaisia, tulivat tarkoituksella Suomeen. Eräs nuori totesi, ettei hänellä ollut muita vaihtoehtoja: ”se oli yksisuuntainen tie, joka johti minut tänne”.

Suurin osa nuorista oli tiennyt olevansa lähdössä ainakin jonkin verran ennen lähtöä, sillä matka oli järjestetty ja sovittu välittäjien kanssa. Nämä nuoret olivat yleensä ehtineet hyvästellä perheensä. Toisaalta eräät nuoret olivat joutuneet eroon perheestään ilman mitään varoitusta tapahtuneessa konfliktitilanteessa. Muu perhe oli lähtenyt pakoon ja luullut kaikkien jäljelle jääneiden kuolleen.

Ilman välittäjiä, jotka huolehtivat pakomatalla tarvittavien passien, viisumien, lippujen ja muiden asiakirjojen hankkimisesta, kotimaasta lähteminen olisi ollut monille mahdotonta. Monet nuoret kertoivat, ettei pako olisi onnistunut ilman välittäjää, sillä heillä ei olisi muuten ollut virallisia matkustusasiakirjoja. Lisäksi välittäjä jou-

tui matkan aikana lahjomaan viranomaisia. Eräät sisarukset kertovat noin kuukauden pituisesta pako- matkasta:

Joo, me tiesimme, että me ollaan tulossa Pohjoismaihin, jonnekin tänne. Se ei ollut tarkkaa, että Suomi.

Nälkä oli. Voi, siellä oli typerä aika! Siellä haisi pahalta, ei ollut suihkua. Kun eläin, yö! En minä halua muistaa se kaikki. Ei ollut leipä, ei ollut ruoka. Oli leipä, ihan vähän. Minä söin ihan vähän, aina minä säästin Omarille, koska hän on pieni... (Täysi-ikäinen nuori).

Koska meillä ei ollut passia eikä viisumia, se oli vaikea, rahalla me tultiin tänne. Ja Venäjällä, kun poliisi kävi junassa, minä näin, että että aina hän antoi rahaa poliisille. Jos meillä ei olisi ollut rahaa, me ei voisi. Mutta minusta se on hyvä, että on välittäjä olemassa. Jos hän ei olisi, olisi, sitten me ei, ei, ei miten me... ilman passia, ei oo mahdollista. (Täysi-ikäinen nuori).

Lähtö kotimaasta oli vaikeaa ja surullista. Matka oli usein vaiherikas, eivätkä nuoret aina ymmärtäneet, mitä tapahtui, koska ei ollut yhteistä kieltä tai koska heille ei kerrottu matkan tapahtumista. Seuraava nuori päätyi monien vaiheiden jälkeen vahingossa Suomeen:

Viimeinen kerta minä nähdä minun äiti se on yksi ja puoli vuotta sitten. Silloin äiti sanoi ”mene nyt”. Yksi mies, äidin serkku, iso vene. Minun kaupunki, sitten toinen maa. Kaksi viikkoa, sitten Dubai. Minä olin surullinen, kos-

ka tämä on viimeinen kerta, kun minä näen minun äiti, kun minä näen minun maa, ranta. Pitkä matka. Viisi ihmistä veneessä, ruoka, tuolla. Dubaissa äidin serkku: ”Sinä mennä Amerikassa”. Toinen isä, isän veli, hän asuu Amerikassa. Hän antoi minulle raha. Sitten tämä lentokone transit Suomi. Ensimmäinen kerta hän sanoi, että ehkä tämä on Venäjä, koska tuolla luntta. – Sitten yksi nainen tulee, poliisi tulee: ”Nyt tule, vastaanotokeskus.” What is this? Minä kerron kaiken. (Noin 17-vuotias nuori).

Vastaanottojärjestelmä ja alku Suomessa – ”Voi elämä!”

Lapset voivat jättää turvapaikkahakemuksen rajalla tai myöhemmin poliisille. Ilman huoltajaa tulleet lapset ja nuoret saavat yleensä oleskeluluvan suojelun tarpeen perusteella eikä heitä käännytetä Suomesta. Jotkut ovat kuitenkin saaneet ensin kielteisen päätöksen ja vasta valituksen kautta oleskeluluvan.

Kysymys lapsen edusta kulminoituu erityisesti silloin, kun päätetään ilman huoltajaa tulleen lapsen asuinpaikasta. Adoptioita tai sijoituksia suomalaisiin perheisiin ei ole tehty, koska ilman huoltajaa tulleiden lasten joukossa ei ole juuri ollut täysorpoja ja monilla lapsilla on mahdollisuus perheen yhdistämiseen. Lisäksi on haluttu tukea lapsen omaa kulttuuritautaa. Asumisvaihtoehtoja onkin käytännössä kaksi: suomalaiset laitokset ja yksityismajoitus sukulaisperheessä.

Turvapaikkapäätöksen ja perheen yhdistämisen odottelu saattaa kestää useita vuosia. Siksi on lapsen kannalta oleellista, missä hän viettää suuren osan lapsuudesta tai nuoruudesta. Suurin osa ilman huoltajaa tulleista lapsista asuu laitoksissa, mutta myös perhesijoitukset ovat tavallisia. On vaikeaa sanoa, mikä on lapsen hyvinvoinnin, oman kulttuurin säilyttämisen ja sopeutumisen kannalta parasta. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 17-24.) Ei ole mahdollista antaa yleisiä ohjeita siitä, mikä on milloinkin paras ratkaisu, vaan asia on aina ratkaistava tapauskohtaisesti ja lapsen mielipidettä huomioiden.

Ryhmä- ja perheryhmäkodit ovat laitoksia, joissa ilman huoltajaa Suomeen tulleet lapset yleensä asuvat. Vastaanottokeskusten yhteydessä sijaitsevista ryhmäkodeissa nuoret asuvat sen aikaa, kun he odottavat turvapaikkahakemustensa käsittelyä. Oleskeluluvan saatuaan lapset voivat muuttaa perheryhmäkotiin, jossa he asuvat, kunnes saavat perheensä Suomeen tai täyttävät 18 vuotta. Niin sanotut yhdistetyt kodit ovat sellaisia, joissa lapset voivat asua koko prosessin ajan eikä heidän tarvitse vaihtaa asuinpaikkaa, koulua ja aloittaa kaikkea alusta uudessa paikassa.

Varsinkin alku on nuorille usein vaikeaa. Sopeutuminen saattaa olla erityisen vaikeaa niiden nuorten kohdalla, joiden oli tarkoitus jatkaa matkaa Suomesta Yhdysvaltoihin tai muihin maihin, mutta matka tyssäsikin Suomeen. Omien sanojensa mukaan nuoret olivat aluksi kaikin puolin ”pihalla”. Ikävä, unettomuus, masennus, kotikävä, keskittymisvaikeudet kou-

lussa, muut oireet vaivaavat nuoria alkuvaiheessa, mutta usein myös myöhemmin. Monilla nuorilla on selittämättömiä selkä- ja mahakipuja sekä jatkuvaa päänsärkyä. Järkyttävien tapahtumien jälkeen jotkut nuorista olivat alkaneet änkyttää, ja joidenkin on vaikea luottaa ihmisiin. Varsinkin pienemmät lapset itkevät usein öisin, ja nukkuminen on kaikille vaikeaa. Monet eivät puhu tullessaan englantia, eikä heillä ole aluksi suomalaisten kanssa yhteistä kieltä. Nuoret eivät yleensä tienneet Suomesta juuri mitään ennen tänne tuloa eivätkä he tunteneet täältä etukäteen ketään.

Ilman perhettä se on tota, se on vaikea, tosi vaikea tehtävä, mikä joku nuori esimerkiksi tulee. Siihen tulee nuorelle, että minkälainen hän on. Nuori ei tiedä minkälainen Suomi on, minkälainen Suomi on tai minkälainen kulttuuri. On vaikea sitä. On siellä vaikea, se aikansa totuttelee, minkälainen on. Voi elämä! (Täysi-ikäinen nuori).

Kaikki maahanmuuttajanuoret aloittavat koulun mahdollisimman nopeasti Suomeen tulon jälkeen. Lapset ja nuoret käyvät ensin niin sanotussa alkuopetuksessa, jossa he opettelevat kieltä ja suomalaisen yhteiskuntaan liittyviä asioita. Sen jälkeen he siirtyvät tavalliselle luokalle tosin usein hieman ikäisiään nuorempien luokalle. Äidinkielen ja uskonnon opetuksen järjestäminen vaihtelee kunnittain. Monet nuoret käyvät yläastetta, kymppiluokkaa tai opiskelevat erilaisissa opistoissa. Monet jatkavat opintoja ammattikoulussa tai lukiossa. Yhdeksi parhaimmista asi-

oista Suomessa kaikki nuoret mainitsivat mahdollisuuden käydä koulua ja opiskella. Nuoret iloitsevat siitä, että ovat turvallisessa maassa ja voivat opiskella:

Suomessa on hyvä se, että kaikilla on oikeus oppia. Pääsee yläasteelle. Tää on kiva, ja rauha opiskella, ei olla, olla sodassa. (Noin 13-vuotias nuori).

No, täällä saa istua koulua. Täällä saa elää, ja ei ole hirveesti vaarallisia asioita. Ei tarvitse pelkää koko ajan. Ei, ei tarvitse pelkää, että joku tulee ja ampuu tai jotain. Täällä on turvallista ja voi elää täällä ja koulutusta. (Noin 17-vuotias nuori).

Elämää ryhmä- ja perheryhmäkodeissa

Moemmat ryhmä- ja perheryhmäkodit, joissa olin työharjoittelussa, ovat viihtyisiä ja kodinomaisia. Kodit vastaavat lasten päivittäisestä huolenpidosta, kasvatuksesta sekä tarpeellisten palveluiden ja aktiviteettien järjestämisestä. Ammattitaitoiset suomalaiset ja maahanmuuttajataustaiset työntekijät huolehtivat arjen sujumisesta. Kodeissa erimaalaiset lapset ja nuoret asuvat yhdessä ja ovat usein kuin sisaruksia keskenään. Nuoria opetetaan pikkuhiljaa huolehtimaan omista asioistaan ja heille kerrotaan suomalaisen yhteiskuntaan liittyvistä asioista. Kotien tavoitteena on suomalaisten arvojen ja normien opettaminen, jotta nuoret oppisivat elämään suomalaisessa yhteiskunnassa. Toisaalta kotien on myös tuettava lasten äidinkielen, kotimaan kulttuurin ja

uskonnon säilymistä. Koska lapsilla ja nuorilla ei ole perhettä täällä, ryhmä- ja perheryhmäkodeissa olevat sosiaaliset suhteet ovat heille yleensä tärkeitä. Osa nuorista pitää ryhmä- ja perheryhmäkotia kuin kotinaan. Toisaalta jotkut nuoret kokevat ryhmäkotien säännöt ja syrjäisen sijainnin ja laitotomaisuuden vaikeaksi.

Se on kuin perhe. Kaikki on hyvin, ihan kaikki on kunnossa. Tosi mukavat työntekijät, minä rakastan heitä, minä tykkään heistä! Ryhmäkodissa on tosi hyvä paikka asua, minusta. Ää, kun minä asuin täällä, ensin aamulla ohjaajat herätti minut. Ja sitten aamupala, se oli valmis. Ihan kuin koti! Ja, ja koulussa kun tulin tänne, ruoka valmista, ihan kaikki. Ja sen jälkeen ohjaajat auttoi, auttoivat minua ja tekivät minun läksyt, minun kanssa. Ja, ja ensin he puhuivat minun kanssa englantia. (Täysi-ikäinen nuori).

Se oli ympäri kaikki metsää ja kaupunki on paljon parempi. Sit siin on iso tommosia käytäviä ja kaikki huutaa ja telkkari on vain yks paikka. Maailman huonoin paikka. Talo on paljon parempi. (Noin 13-vuotias nuori).

Nuoria ärsyttävät ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asumisessa eniten lukuisat säännöt. Varsinkin teini-ikäiset pojat valittivat kotien säännöistä, joita on heidän mielestään liikaa. Joidenkin nuorten mielestä ryhmäkodit ja vastaanotokeskukset ovat kuin vankiloita. Vain muuttamat nuoret näkevät säännöissä hyviäkin puolia. Nuoret valittavat esimerkiksi ruokailuajoista sekä vieraiden tuomiseen ja harrastuk-

siin liittyvistä säännöistä. Nuoret vääntävät ohjaajien kanssa kättä esimerkiksi taskurahoista ja kotiintuloajoista samaan tapaan kuin suomalaisnuoretkin.

Kodit ovat kuin yhteisöjä, joiden muut asukkaat ovat nuorille kuin sisaruksia ja työntekijät vähän kuin vanhempia. Kodissa asuvat nuoret viettävät paljon aikaa keskenään. Nuoria yhdistävät samantapaiset taustat sekä samanlainen elämäntilanne. Erään kodin samanikäiset pojat muodostavat tiiviin kaveriporukan. Yleensä kodeissa on rauhallista ja leppoisaa, mutta toisinaan nuoret saattavat ottaa yhteen toistensa tai työntekijöiden kanssa.

Ryhmä- ja perheryhmäkodit pyrkivät vahvistamaan lasten ja nuorten perusturvallisuutta säännöllisen päivärutmin avulla sekä luomalla turvallisia aikuissuhteita. Jokaisella nuorella on omaohjaaja ja kodeissa toimii usein myös sosiaalityöntekijä. Yleensä joku kodin henkilökunnasta on sellainen, jonka kanssa nuori keskustelelee asioistaan, vaikka on niitäkin, jotka eivät puhu kenellekään. Lähes kaikilla lapsilla ja nuorilla on ainakin joku harrastus, useimmiten urheiluun liittyvä. Harrastusten kautta monet nuoret ovat löytäneet suomalaisia kavereita.

17-vuotiaat nuoret voivat asua ryhmä- ja perheryhmäkotien yhteydessä sijaitsevilla tukiasunnoissa, joissa he totuttelevat ohjaajien tuella itsenäiseen asumiseen. Tukiasuntojen tarve on usein suurempi kuin niiden määrä. Nuoret kokevat tukiasunnossa asumisen tärkeäksi välivaiheeksi:

Asun yksin, teen ruokaa ja huomenna minusta tulee mies.

Ehkä huomenna oma perhe. Maanantaina rahat tulee minun tilille, sitten kauppaan ja ostan ruokaa ja sitten syön tuolla. Se on harjoitus, mikä on minun life. Jos haluat tyttöystävä tulee tuolla, ei se haittaa. Se on vapaa, ostaa ruoka, kaikki. (Noin 17-vuotias nuori).

Suomessa olevien sukulaisperheiden kanssa asuminen

Monilla Somaliasta tulleilla lapsilla ja nuorilla on Suomessa sukulaisperheitä, joiden luona lapset voivat asua. Joissakin tapauksissa lapsen etu on asua sukulaisperheen kanssa, joissakin taas ryhmäkoti saattaa olla paras ratkaisu. Jos lapsella on suomalaisia Suomessa, hänet voidaan sijoittaa asumaan sukulaisperheeseen. Muutamissa tapauksissa lapsia on sijoitettu myös samasta etnisestä yhteisöstä oleviin perheisiin.

Teini-ikäisten sijoittamista sukulaisperheisiin pyritään välttämään, koska sosiaalityöntekijöiden mukaan nuoret ajautuvat helposti konflikteihin sukulaisperheiden kanssa. Ongelmat liittyvät usein lasten ja nuorten länsimaistumiseen ja sukupolvien välisiin ristiriitoihin normeista ja rooleista perheessä. Pieniä lapsia sijoitetaan yksityismajoitukseen helpommin kuin vanhempia lapsia. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 23–24.)

Sijoituksen tulisi olla pysyvä, jottei lapsi joudu uudestaan vaihtamaan asuinpaikkaa. Lasten sijoituksissa sukulaisperheisiin on joissakin tapauksissa ilmennyt ongelmia, ja joitakin lapsia on jouduttu ottamaan huostaan tai sijoittamaan uu-

delleen. Monesti sukulaisperheen oma sopeutuminen on vielä kesken, perheellä on paljon omia lapsia. Asunnot voivat myös olla liian pieniä. Pitkien turvapaikka- ja perheenyhdistämishakemusten käsittelyaikojen takia lapset saattavat joutua asumaan sukulaisperheissä paljon luultua pidempään (useita vuosia), eikä siihen oltu varsinkaan aikaisemmin aina varauduttu. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 22–24.) Lapsen etnisen taustan, oman kulttuurin ja kielen säilyttämisen kannalta sijoitusta sukulaisperheeseen tai muuhun samasta etnisestä yhteisöstä olevaan perheeseen voidaan pitää hyvänä vaihtoehtona. Lisäksi perhesijoitukset ovat huomattavasti edullisempia kuin laitoshoido. (Mts. 45.)

Kaikki tutkimukseni perheessä asuvat tai asuneet nuoret ovat somaleita. He ovat tulleet Suomeen alun perin sen takia, että heillä on täällä suomalaisia. Sukulaisperheissä asuvilla nuorilla perheen ja suvun välinen ero on häilyvä, koska heidän perheensä on kaukana, mutta he asuvat Suomessa olevien sukulaisten kanssa. Näille nuorille sukulaiset korvaavat jossakin määrin perheen, vaikka monet kaipaavat silti omaa perhettään. Jotkut sukulaisten kanssa asuvat nuoret puhuvat sukulaistaan omana perheenään, jonka kanssa he ovat tottuneet elämään. Nämä sukulaiset ovat nuoren läheisimmät ihmiset. Perheessä ei ole yksinäistä, koska siellä on sisaruksia ja paljon pikkulapsia. Aikuiset neuvovat ja auttavat kuin omat vanhemmat. Erään nuoren mukaan huolet helpottivat, kun hän muutti ryhmäkodista perheeseen. Yhteydet muihin maanmiehiin ovat tiiviit. Kysyin nuorilta, millä tavalla elämä muuttui, kun he muuttivat ryhmäko-

distä sukulaisperheeseen. Eräs 16-vuotias nuori kertoi, että perhe neuvoo ja auttaa ongelmatilanteissa.

Se on hyvä nyt. Jos mulla tulee ongelma tai jos mietin, miksi olen täällä, he aina neuvovat, kertovat mitä osaavat. Mun täti on samanlainen kuin mun äiti.

Jotkut nuoret olisivat halunneet muuttaa sukulaisperheeseen asumaan, mutta se ei ollut onnistunut. Nyt he voivat kuitenkin lomilla käydä perheen luona kylässä. Eräs nuori oli itsekin sitä mieltä, että hänen on parempi asua ryhmäkodissa ja sen jälkeen perheryhmäkodissa kuin nuoren serkun kanssa. Serkku ei olisi huolehtinut hänestä tarpeeksi, koska hänellä oli täysi työ huolehtia omista asioistaankin.

Sai toivoa ja mun piti muuttaa serkulle. Mutta ryhmäkodin työntekijät sanoivat: hän [serkku] on nuori, ei voi ottaa vastuuta, auttaa läksyissä, ei suostunut. Sitten mä sanoin, että perheryhmäkotiin. Somaliassa aikuiset määrää, pitää kuunnella. Se oli hyvä, mä tiesin, ettei me voitu tulla hyvin toimeen. Mielelläni asuisin hänen kanssaan, mutta opiskelijien kannalta oli järkevää. Olisin laiska muuten, täällä koulu tärkeää, hän ei herättäisi minua, hän nukkuisi itsekin.

Sekä sukulaisperheessä että suomalaisissa laitoksissa asumiseen liittyy useita etuja ja heikkouksia/näkökohtia / hyviä ja huonoja puolia. Joillekin nuorille sopii sukulaisperheessä asuminen, toisille taas ryhmä- tai perheryhmäkoti. Bardyn (1989) mukaan sijoituksen pysyvyydellä on enemmän merkitystä

kuin sillä, onko sijoituspaikka perhe vai jokin laitos. Yhdistetyt ryhmä- ja perheryhmäkodit takaavat pitkäaikaisen sijoituksen. Samaan voidaan päästä myös sukulaisperheissä, kun sijoitukseen liittyvät tekijät selvitetään hyvin etukäteen.

Sukulaisperheessä asuminen saattaa helpottaa perheestä erossa oloa ja olla laitosta parempi perheen korvike. Laitoksissa asumisen hyvä puoli on mm. se, että siellä nuoria valmennetaan itsenäiseen elämään suomalaisessa yhteiskunnassa. Sukulaisperheissä asuvilla nuorilla taas on ympärillään maanmiehiä, omaa kieltä ja kulttuuria, mutta heillä saattaa olla laitoksissa asuvia vähemmän kontakteja suomalaisiin. Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa asuvilla nuorilla on usein perheissä asuvia enemmän kontakteja suomalaisiin ja heidän voi olla helpompi integroitua suomalaiseen yhteiskuntaan ja asua itsenäisesti. Kotimaahan paluu taas saattaa olla perheessä asuneille helpompaa.

Elämä ilman perhettä – ”Vaikka olen jo iso tyttö, minäkin tarvitsen äitiä”

Vanhempien poissaolo näkyy monella tavalla. Osa nuorista ajattelee ja kaipaava vanhempiaan jatkuvasti. Jotkut myös puhuvat vanhempien ja perheen puuttumisesta usein ja paljon. Jotkut nuoret ovat työntäneet asian taka-alalle ja keskittyvät elämään Suomessa. He eivät puhu perheestään paljon, mutta ajatuksissa perhe on läsnä. Joillakin perheen katoamisesta on kulunut jo kymmenen vuotta, mutta he eivät ole luopuneet toivosta saada perheeseen yhteys. Vaikka perhettä ei

voi unohtaa päiväkään, ei perheen puuttuminen yleensä estä nuoria elämästä jokapäiväistä elämäänsä.

Suurperheissä asuneiden nuorten elämä Suomessa ilman perhettä eroaa täysin siitä, mihin he ovat tottuneet. Osa nuorista ei tiedä, missä heidän perheensä on, osa taas on yhteydessä perheeseen. Nuoret kaipaavat erityisesti äitiään, perheen seuraa ja läheisyyttä sekä vanhempien tukea ja neuvoja. Lisäksi nuoret ovat huolissaan perheen kohtalosta. Osalla nuorista on sisko tai veli Suomessa. Sisarukset ovat läheisiä ja pystyvät usein tukemaan toisiaan. Jotkut nuoret kokevat olevansa omillaan ja päättävänsä asioistaan yksin. Nuorista pari on joutunut perheestään eroon jo nuorena ja alkanut sen jälkeen huolehtia itsestään ja ottaa vastuuta asioista. Kaikki nuoret kokevat vaikeimmaksi asiaksi perheestä erossa olemisen. Nuoret kaipaavat erityisesti äitiään ja perheen tukea, läheisyyttä ja neuvoja. Nuoret kuvaavat tilannettaan muun muassa näin:

Se on vaikeaa, että me ollaan ilman perhettä. Se on tosi vaikeaa, liian vaikeaa joskus. Ei mitään muuta. Se on, se on niin vaikea. Vaikka, minäkin, vaikka olen iso tyttö, mutta tarvitsen äitiä. Mutta Omar on niin pieni, Omar tarvitsee paljon rakkautta. Minäkin, kun minä olin pieni, minä tarvitsin paljon rakkautta, äitin rakkautta. (Täysi-ikäinen nuori).

Ikävän lisäksi nuoria vaivaa jatkuva huoli perheestä. Surun ja huolten takia on vaikeaa keskittyä opiskeluun ja elämään täällä. Erityisen vaikeaa on niillä nuorilla, jotka ei-

vät tiedä, missä heidän perheensä on tai jotka eivät ole kuulleet perheestään pitkään aikaan. Eräs nuori kertoi, ettei ollut kuullut perheestään kymmeneen vuoteen:

Minä en tiedä, missä minun perhe on. Minä laitoin Punainen Risti etsii niitä. Ei mitään, ne sanovat, että alue, ei liiku mikään, ei kulje auto, vain helikopteri. Siellä kuollut paljon ihmisiä. Kirjoitin kirje, se tuli takaisin. Nyt on mennyt jo pitkä, on mennyt jo yli yhdeksän vuotta. Yhdeksän vuotta, kun se tapahtu, se on liian kaukana. Ja paikka on muuttunut, siellä on tapahtunut paljon sotia ja asioita. Minä en voi sanoa, että ei ole perhettä, vaikka minä tiedän, että on mahdollon tavata heitä. Minun sydämessä he ovat jossakin, on toivo, vaikka menee 30 tai 40 vuotta, koska minä en ole nähnyt tai kuullut, että he ovat kuolleet. Se on vaikea, kun ihmiset kysyvät, missä sinun perhe on. Se on vaikea puhua, yleensä minä sanon, etten tykkää puhua semmosta. (Täysi-ikäinen nuori).

Sitten, silloin minä, ajattelin, että pitäisi kuolla. Se on huono elämä ei saa unta, aina ajattelee. Minusta on huono, että miksi toiset ovat turvassa ja toiset ei, toiset eivät ole turvassa. Minusta se on huono, että miksi minä olen turvassa ja äitini ei ole turvassa? Koko ajan olen huolissani. Sitten minä rupean ajattelemaan, että... en pysty auttamaan heitä. (Huokaus). On vaikea ymmärtää, teillä on eri, erilainen elämä. (Täysi-ikäinen nuori).

No, voi olla, että jos on yksin koko ihan pienestä lähtien, voi

unohtaa esimerkiksi kulttuurin. Voi unohtua, että miten kohdellaan vanhempia. Yksin, liian paljon yksin, ei muista, ei sydän muista, että niinku perhe. Pienenä on vähän vaikeampi, jos ei oo perheen kanssa. (Noin 16-vuotias nuori).

Joo, koska täällä ei oo meidän perhettä, jos minun äitini olisi täällä, varmasti hän neuvoisi meitä, mikä on väärin ja mikä on oikein. Afganistanissa on, vanhemmat aina neuvovat lapsille että, tämä on väärin ja tämä on oikein. (Täysi-ikäinen nuori).

Nuorten sosiaaliset verkostot

Nuorten sosiaaliset verkostot ovat poikkeuksellisia, koska he ovat menettäneet kaikki vanhat verkostonsa. He ovat jo saapuessaan vaikeassa tilanteessa, koska ovat joutuneet eroon vanhemmistaan ja kulttuuristaan sekä usein läpikäyneet traumaattisia sotakokemuksia. Ketkä ovat ne henkilöt, jotka ainakin jossakin määrin täyttävät vanhempien paikan ja ovat aikuisauktoriteetteina nuorille? Mistä nämä nuoret saavat sosiaalista tukea?

Tutkimukseni nuorten verkostot voidaan jakaa kolmeen pääryhmään: virallisiin tahoihin, muihin aikuissuhteisiin ja vertaisryhmiin. Viralliset tahot ovat osa ilman huoltajaa tulevien pakolaislasten vastaanottoa, ja nämä suhteet perustuvat siihen, että jokaisella pakolaislapsella kuuluu olla sellainen. Virallisia tahoja nuorten verkostoissa ovat laitosten työnteki-

jät, puhevaltaa lapsen asioissa käyttävät edustajat sekä mahdollinen ammattiapu. Suurin osa nuorista kokee kuitenkin ulkopuolisille ammattilaisille puhumisen vieraaksi ja sopimattomaksi, eivätkä nuoret yleensä turvaudu ammattiapuun, vaikka heillä olisikin vaikeaa. Tämän takia on erityisen tärkeää, että nuorilla on verkostossaan sellaisia tahoja, joilta he saavat tukea ja joiden kanssa he voivat puhua asioistaan. Joidenkin nuorten kohdalla muut kuin kieleen perustuvat menetelmät, esimerkiksi erilaiset taideterapiat ovat osoittautuneet toimiviksi.

Joillekin nuorille ryhmä- ja perheryhmäkotien ohjaajat saattavat olla ainoita läheisiä suomalaisia aikuisia, jotka heillä on. Jotkut teiniikäiset nuoret taas yrittävät tietoisesti pitää etäisyyttä ohjaajiin. Kodeissa on myös niin sanottuja maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä, joiden kanssa osa nuorista voi puhua äidinkieltään. Ryhmä- ja perheryhmäkodista perheisiin tai omaan asuntoon muuttaneet nuoret muistelevat enimmäkseen vain lämmöllä kodin ohjaajia. Vielä kodeissa ja tukiasunnoissa asuvat nuoret taas ovat kriittisempiä. Heille monet asiat ovat ehkä vielä liian lähellä. Kodeista poismuuttaneet nuoret näkevät paremmin kodissa asumisen hyvät puolet ja osaavat arvostaa sitä tukea ja apua, jota saivat ohjaajilta.

Minulla on täällä Suomessa ihan kaikki ohjaajat on minulle tärkeitä. Minä kunnioitan täällä kaikkia, koska kaikki ovat auttaneet minua ihan paljon. Minä arvostan, mitä he tekivät. En ikinä mene sanoon niille jotakin pahaa, mä olin aina niiden kans-

sa, sama kuin minun vanhemmat ne oli mulle. (Täysi-ikäinen nuori).

Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa nuoret ovat usein kuin yhtä perhettä, jonka kesken vallitsee vahva me-henki. Vanhempia ja perhettä ei voi korvata, mutta työntekijät ovat nuorille jonkinlaisia keinoäitejä ja isiä. Muutamat nuoret pitävät ohjaajia kuin vanhempina tai parhain kaverinaan. Joillekin ohjaajat ovat kaukaisempia, mutta silti kaikki nuoret tarvitsevat ohjaajien tukea. Varsinkin omaohjaaja on nuorille yleensä läheinen. Myös omasta maasta tuleva samaa sukupuolta oleva työntekijä on nuorille tärkeä.

Nuorten suhde työntekijöihin on usein ristiriitainen. Nuoret luottavat ja turvaavat työntekijöihin, mutta myös kritisoivat heitä ja kapinoivat. Tässä mielessä työntekijät ovat selvästi ottaneet vanhempien paikan nuorten elämässä. Nuoret haluavat yhtä aikaa pois kodista ja toisaalta kapinoivat sitä vastaan, että täysi-ikäiseksi tultuaan pitäisi muuttaa pois.

Nuoret saavat kotien työntekijöiltä paitsi käytännöllistä, myös tunnepitoista tukea. Kotien ohjaajat kertovat suomalaisen yhteiskunnan tavoista ja toiminnasta, keskustelevat, ottavat tarvittaessa syliin ja lohduttavat. Nuoret voivat puhua asioistaan omaohjaajan, muiden ohjaajien, sosiaalityöntekijän, edustajan ja kodin johtajan kanssa. Yleensä ainakin yksi näistä henkilöistä on sellainen, jonka kanssa nuori tulee hyvin toimeen ja puhuu asioistaan. Osa nuorista sanoo, että voi puhua lähes kaikista asioista ohjaajien kanssa ja että puhuminen piristää ja parantaa oloa.

Jokaiselle Suomeen ilman huol-

tajaa tullee alaikäiselle turvapai-
kanhakija- ja pakolaislapselle määrätään yleensä edustaja mahdollisimman pian Suomeen saapumisen jälkeen (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 439/1999). Edustajan päätetehtävä on käyttää huoltajalle kuuluvaa puhevaltaa lasta koskevista asioista ja huolehtia lapsen edun toteutumisesta turvapaikka- ja perheenyhdistämisasiossa sekä esimerkiksi lapsen asuinpaikasta päätettäessä. Edustajan on kuultava lasta ennen kuin tekee lasta koskevia päätöksiä. Edustaja ei ole vastuussa lapsen päivittäisestä hoidosta. Edustaja on eräänlainen välittäjä eri tahojen (lapsen, viranomaisten, lapsen sukulaisten) välillä. Edustajan tehtävät päättyvät, kun lapsi täyttää 18 vuotta tai saa perheensä Suomeen. (Rantanen 1998, 25-26.)

Lähes kaikki nuoret ovat sitä mieltä, että edustajasta on apua. Nuoret tarvitsevat edustajaa erilaisiin asioihin riippuen tilanteestaan sekä siitä, millainen suhde nuorella ja edustajalla on. Joillakin nuorilla on edustajaan virallinen, asiapohjainen suhde, joillakin taas läheisempi. Muutamilla nuorilla edustaja liittyy lähinnä ongelmien selvittelyyn. Neljällä nuorista ei ole edustajaa, vaikka alle 18-vuotiailla, ilman huoltajaa Suomessa olevilla nuorilla pitäisi olla edustaja. Nähdäkseni nuoria helpottaa jo pelkkä tietoisuus siitä, että edustaja on olemassa ja edustajaan voi ottaa yhteyttä.

Muita aikuissuhteita nuorten verkostoissa ovat yhteydet perheeseen ja sukulaisiin, Suomessa asuvat sukulaiset ja maanmiehet sekä suomalaiset ystäväperheet. Nuorten yhteyksiä perheeseen,

mahdollisiin Suomessa oleviin sukulaisiin ja etniseen yhteisöön pyritään tukemaan, mutta tehtävä ei aina ole helppo. Nuorten maanmiehet asuvat yleensä pääkaupunkiseudulla tai Etelä-Suomen kaupungeissa kaukana nuorten asuinpaikoista. Jotkut nuoret ovat ainoita maansa edustajia asuinalueellaan. Monet somalialaiset ja afganistanilaiset nuoret kertoivat saavansa tukea, apua ja neuvoja omanmaalaisilta aikuisilta:

No, kyllä ainakin meidän on tapana, että jos on nuori, aikuiset puuttuvat sinun elämään paljon. Se on semmonen kulttuuri. Antavat paljon neuvoja ja sellaista. Jokainen mies, joka on, joka on minua vanhempi, jos he näkevät, että minä teen esimerkiksi jotain väärin, tulee kertomaan mulle, että miksi sinä teet noin. Se on normaalia somalialaista kulttuuria. (Täysi-ikäinen nuori).

Sukulaisperheissä asuvilla somalinuorilla on jatkuvasti omanmaalaisia, läheisiä aikuisia ympärillä ja perheet käyvät kylässä toistensa luona. Toisaalta myös useimmat ryhmäkodissa asuvat somalinuoret tapaavat omanmaalaisia aikuisia vastaanottokeskuksessa, moskeijassa, kaupungilla ja tuttuun välityksellä. Jotkut kodeissa asuvat nuoret kokevat kuitenkin, ettei omanmaalaisiin aikuisiin ole helppo tutustua, vaikka heitä asuisikin lähiseudulla.

Pelkästään se, että ollaan kotoisin samasta maasta, ei välttämättä riitä yhdistäväksi tekijäksi. Somali-
en kesken sosiaalisten verkostojen muodostumiseen saattaa vaikuttaa kunkin klaanijäsenyys ja asennoituminen klaanisiin. Jot-

kut Suomessa asuvat iäkkäämmät somalit eivät välitä klaaneista, mutta joillekin, varsinkin miehille, ne ovat poliittisesti ja sosiaalisesti tärkeitä. (Alitolppa-Niitamo 1994, 43.) Tutkimukseni somalinuoret eivät puhuneet Somalian klaaneista. Joko klaanismi on liian herkkä tai lähellä oleva aihe tai sitten nuoret ovat sanoutuneet siitä irti tietoisesti tai tiedostamatta, eivätkä halua jatkaa klaanismia.

Sukulaisten merkitys vaihtelee nuoren olosuhteista riippuen. Jotkut somalinuoret asuvat sukulaisten kanssa, joillakin nuorilla taas ei ole lainkaan yhteyttä sukulaisiin. Useimpien nuorten sukulaiset ovat hajallaan kotimaassa, sen naapurimaissa, Euroopassa ja Amerikassa. Yhteydenpito kotimaahan jääneisiin on useimmiten lähes mahdotonta. Vain osalla nuorista on perheeseensä säännöllinen tai edes satunnainen puhelin- tai kirjeysteys. Kaikilla on yhteydenpidossa samoja ongelmia, sillä posti ei kulje luotettavasti useimpien nuorten kotimaihin. Lisäksi puheluja ja postia saatetaan tarkkailla, ja postin lähettäminen voisi vaarantaa sukulaisten turvallisuuden. Nuorilla ei ole useimmiten rahaa kalliisiin kaukopuheluihin. Muutamilla nuorilla on perheenjäseniä tai muita sukulaisia Euroopan maissa, jolloin yhteydenpito on helpompaa ja usein tiiviimpää kuin muilla.

Joissakin laitoksissa lapsille ja nuorille on järjestetty suomalainen ystäväperhe. Perheen kanssa lapset voivat viettää aikaa, kyläillä ja vaikkapa käydä mökillä tai saunoa. Ystäväperheillä on yleensä samanikäisiä omia lapsia. Ystäväperhe toiminnan kautta nuoret saavat käsitksen siitä, miten suomalaisper-

heet elävät ja asuvat, mitä perheen vanhemmat tekevät työkseen jne. Ystäväperheet ovat haastattelimilleni nuorille tärkeitä ja läheisiä, usein ainoita suomalaisaikuisia, jotka he tuntevat laitosten työntekijöiden lisäksi. Ystäväperhetoimintaa olisikin mielestäni hyvä laajentaa koskemaan kaikkia Suomessa ilman perhettä asuvia pakolaisia. Joillekin nuorille ystäväperhe on vähän kuin oikea perhe.

Minä kävin viime kuussa. Söin ruoka tuolla. Hän tykkää minua paljon. Yksi poika, mukava poika. Hän kysyy, hän haluaa tietää, mikä minä. Jos sinä haluat olla yötä, soita, tule, tämä on sinun talo, tervetuloa. Se on sama minun perhe. (Noin 17-vuotias nuori).

Nuorten vertaisryhmiä ovat sisarukset, omanmaalaiset ja muut ulkomaalaiset kaverit, tyttö- ja poikaystävät sekä suomalaiset kaverit. Niille nuorille, joilla on sisko tai veli Suomessa, tämä on yleensä läheisin henkilö, joka heillä on. Sisarukset ovat toisilleen tärkeitä ja läheisiä riippumatta siitä, asuvatko nuoret perheessä vai ryhmäkodissa. Yhden perheessä asuvan nuoren isovelji on paras kaveri. Toisen perheessä asuvan nuoren isosisko on kuin äiti, jonka kanssa nuori on asunut suurimman osan elämästään. Siskon lapset taas ovat kuin nuorempia sisarusia. Eräät ryhmäkodissa asuvat sisarukset ovat niin kiinni toisissaan, että vanhemmasta on tullut nuoremmalle kuin äiti, eivätkä he halua lähteä mihinkään ilman toista. Yhdet veljekset taas asuvat yhdessä ja ovat toisilleen tavallaan kaikki kaikessa, koska heillä ei ole yhteyttä muihin perheenjäseniin tai sukulaisiin.

Haastattelujen ja havaintojeni perusteella näyttää siltä, että jos sisarusten ikäero on suuri, tulee vanhemmasta sisaruksesta helposti nuoremmalle kuin äiti tai isä, joka tuntee olevansa vastuussa nuoremmasta. Jos sisarukset ovat melko samanikäiset, heistä voi tulla hyvin läheiset, ja he voivat olla tukena toisilleen. Ystävien merkitys korostuu, koska nuorten perheet eivät ole Suomessa. Useilla nuorilla ystävät ovat verkoston tärkein osa. Kaikilla nuorilla on joitakin kavereita, eikä kukaan ole täysin yksin. Monien nuorten tärkeimmät kaverit ovat ryhmä- ja perheryhmäkotien nykyisiä ja entisiä asukkaita.

Ryhmä- ja perheryhmäkotien toiminnan tavoite on, että pois muuttavien nuorten tulisi omata toimiva sosiaalinen verkosto. Joillakin nuorilla onkin paljon sekä suomalaisia että ulkomaalaisia kavereita. Suuri osa nuorten omanmaalaisista ja muista ulkomaalaisista kavereista on sellaisia, joihin he ovat tutustuneet asuessaan samassa ryhmä- tai perheryhmäkodissa. Jotkut pitävät yhteyttä niihinkin, jotka ovat muuttaneet muualle perheryhmäkotiin, sukulaisperheeseen tai omaan asuntoon. Eräissä kodissa asuu vain poikia, jotka muodostavat tiiviin kaveriporukan keskenään: *Tässä talossa on kaikki, kaikki on mun kavereita. En tiedä mitä ajatella, ne on minun people.*

Joillakin nuorilla on kova tarve puhua melkein kenen tahansa kanssa, joka vain kuuntelee. Jotkut nuoret taas eivät puhu kenellekään asioistaan eivätkä näytä tunteitaan. He päättävät itse asioistaan ja miettivät niitä itsekseen. Muutamat nuoret haluavat ratkaista asiat itse, koska eivät luota muihin tai eivät ole tottu-

neet puhumaan asioistaan. Monet nuoret eivät puhu kavereiden kanssa tärkeistä ja vaikeista asioista tai päätöksistä. Kavereiden merkitys on nuorille enemmänkin se, että ollaan yhdessä, urheillaan, harrastetaan ja pidetään hauskaa, muttei puhuta vakavia.

Monilla ryhmäkodissa asuvilla pojilla ja joillakin tyttöillä on ollut suomalainen tyttö- tai poikaystävä. Yksi poika on kihloissa suomalaisen tytön kanssa, ja parilla muullakin on parhaillaan tai on ollut pitkäaikainen seurustelusuhde suomalaisen kanssa. Muutamilla nuoremmilla pojilla tyttöystävät tulevat ja menevät, eikä niistä ole tullut mitään sen vakavampaa. Olipa seurustelusuhde vakava tai ei, suomalaisten kanssa seurustelevat nuoret oppivat suomen kieltä ja tapaavat kumpunninsa suomalaisia kavereita ja usein myös perheen. Ryhmä- ja perheryhmäkodeissa suhtaudutaan melko sallivasti nuorten seurusteluun, ja seurustelevat parit voivat yöpyä toistensa luona. Perheissä asuville nuorille tämä ei ehkä ole niin helppoa. Joitakin nuoria suomalaisnuorten kevyt seurustelukulttuuri arveluttaa. Jotkut tytöt eivät halua käydä ulkona, koska he pelkäävät muslimimpien paheksuntaa. Eräs nuori on todella iloinen siitä, että tuli juuri Suomeen, koska tapasi täällä tyttöystävänsä. Tulevaisuudensuunnitelmia on jo paljon.

Jos minä en tulla Suomessa, en nähdä minun tyttöystävä. This is my luck, good luck, tämä nainen, this is my life, you stay here. If this is not my luck, I go. Ystävänäpäivänä menimme kihloihin. Jos minä täytän 18, naimisiin. Se on ensimmäinen asia. (Noi 17-vuotias nuori).

Sillä, minkä maalaisia nuorten kaverit ovat, ei periaatteessa ole mitään väliä, kunhan kavereita on. Kuitenkin ulkomaalainen nuori, joka asuu Suomessa, muttei tunne suomalaisia, saattaa olla jollakin tapaa ulkopuolinen eikä pääse ”sisään” samalla tavalla kuin ne, joilla on myös suomalaisia kavereita. Joillakin nuorilla on paljonkin suomalaisia kavereita, toisilla taas ei. Muutamat nuoret kertoivat, että heillä on suomalaisia kavereita tai tuttuja, muttei hyviä ystäviä. Monet nuoret korostavat sitä, ettei kavereiden kansallisuudella ole mitään väliä. Pääasia on, että tulee toimeen. Toisaalta muutamat nuoret kaipaavat suomalaisia kavereita, joilta voisi kysyä neuvoa eri asioissa. Suomalaisia tovereita monet ovat löytäneet harrastusten kautta, mutta koulussa useimmilla ei ole ystävyysuhteita. Joillakin nuorilla ei ole ikäisiään kavereita eikä ystäviä laitoksen ulkopuolella. Tällöin itsenäisen elämän aloittaminen ryhmäkodista muuton jälkeen on erityisen vaikeaa.

Harrastuksilla on odottamattoman suuri merkitys nuorten verkostoissa, sillä monet nuoret ovat löytäneet urheiluharrastusten kautta kavereita. Tyttöillä on kavereita ja harrastuksia vähemmän kuin pojilla, eikä heidän ole yhtä helppo kuin poikien omaksua suomalaisia elämäntapoja.

Monilla nuorilla ei ole koulussa kavereita. Joistakin nuorista tuntuu, etteivät suomalaiset yritä tutustua heihin, eivätkä heidän siten yritä tutustua suomalaisiin, kyse on jonkinlaisesta molemminpuolisesta reaktiosta. Muutamat nuoret sanovat, ettei suomalaisten kanssa ole oikein mitään yhteistä. Eräs nuori arveli, ettei hänellä ole

koulussa kavereita, koska hän on vanhempi kuin luokkatoverinsa eivätkä suomalaisnuoret ymmärrä hänen tilannettaan ja kulttuuriaan. Ainoastaan yksi nuori sanoi, ettei hänellä ole koulussa kavereita sen takia, että hän on ulkomaalainen. Jotkut nuoret sanoivat, että heillä on koulussa suomalaisia kavereita. Vaikutti kuitenkin siltä, että he eivät yleensä tapaile näiden kavereiden kanssa koulun ulkopuolella.

Riippuu nuoren tilanteesta ja ongelmasta, millainen apu ja tuki milloinkin auttaa. Ohjaajien kanssa puhuminen auttaa esimerkiksi stressitilanteissa ja päätöksenteossa. Läheisten kavereiden tai sisarusten tunnepuolen tuki ja lohdutus saattaa auttaa esimerkiksi koti-ikävään ja huoliin. Toisaalta muutamat nuoret sanoivat, ettei perheestä erossa olemiseen ja pitkään turvapaikkapäätöksen odottamiseen auta mikään. Joissakin tilanteissa nuoret tarvitsevat myös materiaalista apua, kuten rahaa tai tietoa suomalaisesta yhteiskuntajärjestelmästä. Tällaista konkreettista apua nuoret voivat saada ohjaajilta, sukulaisilta, kavereilta tai ystäväperheeltä.

Ei riitä, että nuorilla on verkostossaan tahoja, joilta he voivat saada sosiaalista tukea. Tuki on myös osattava ottaa vastaan, eikä se ole nuorille aina helppoa. Yksinäinen nuori saattaa esimerkiksi torjua kyläilykutsut, ongelmallinen nuori taas työntekijöiden avun, toinen nuori haluaa näyttää työntekijöille, että tulee toimeen yksinkin. Nuoret saattavat toisinaan käyttäytyä kuin murrosikäiset ja olla sitä mieltä, että työntekijät ovat väärässä ja haluavat vain rasisisilla säännöillään vaikeuttaa heidän elämänsä.

Pysyvät ja läheiset aikuiskontaktit ovat nuorille välttämättömiä, olivatpa kontaktit maanmiehiin tai suomalaisiin. Ilman sosiaalista tukea nuoren ainoa keino selvittää vaikeista tilanteista, ovat riittävät henkilökohtaiset voimavarat. Nuorten verkoston keskushenkilö on kotimaassa yleensä ollut äiti tai vanhemmat yhdessä. Suomessa keskushenkilön jättämää aukkoa paikkaavat useat eri henkilöt, sillä harvalla nuorella on yhtä tärkeää henkilöä, joka täyttäisi keskushenkilön paikan. Varsinkin vanhemmasta siskosta tai veljestä tulee helposti keskushenkilö, joka korvaa vanhempien paikkaa. Nuoret saavat sosiaalista tukea sisarusilta, tyttöystäviltä, ohjaajilta, ulkomaalaisilta ystäviltä ja jotkut ystäväperheeltä.

Rasismi osa nuorten arkea

Nuoret toivat itse haastatteluisissa esiin rasismiin ja ennakkoluuloihin liittyvät asiat, ja niistä oli selvästi tarvetta puhua. Suomalaisen suhtautumisessa ulkomaalaisiin näyttää olevan eroja eri puolilla Suomea. Kaikille nuorille on kuitenkin huu-deltu rasistisesti kaupungilla ja heitä kohtaan on käyttäydytty muutenkin rasistisesti. Useat nuoret miehet ovat joutuneet tappeluihin ja uhkaaviin tilanteisiin. Ainoastaan sellaiset tytöt, jotka eivät juurikaan käy ulkona iltaisin, eivät olleet törmänneet rasismiin. Sukulaisperheissä asuvat nuoret arvelivat tilanteensa olevan sen takia helpomman, että he asuvat pääkaupunkiseudulla. Isoissa kaupungeissa asuu nuorten mukaan niin paljon ulkomaalaisia, etteivät suomalaiset kiinnitä heihin paljonkaan huomiota eivätkä suomalaiset uskaltaisi hyökätä heidän kimppuunsa, koska heitä on paljon.

Nuorten kokemukset ennakkoluuloista, syrjinnästä ja rasismista ovat osa heidän arkeaan. Kielteiset kokemukset vaikuttavat varmasti heidän suhteisiinsa suomalaisten kanssa, vaikka monet nuoret toivatkin esiin sen, etteivät kaikki suomalaiset tietenkään ole mukana rasismissa. Nuorten on vaikea luottaa suomalaisiin, kun he ovat nähneet, miten epäluuloisesti ja vaarallisesti jotkut suomalaiset käyttäytyvät heitä kohtaan. Rasismiin tottuneet nuoret alkavat helposti tulkita lähes kaikki vastoin-käymiset rasismista johtuviksi ja rasismi saatetaan lopulta vetää mukaan kaikkiin asioihin. Rasismi voi olla myös tapa selittää asioiden syitä ja sitä kautta jäsentää elämää. Toisaalta syrjintäkokemusten vaikutusta nuorten elämään ei voi vähätellä, sillä tutkimusten mukaan niillä on kielteinen vaikutus nuorten hyvinvointiin, ja ne lisäävät maahanmuuttajien kokemaa stressiä (Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000b, 116).

Nuorimpia poikia lukuun ottamatta kaikki pojat kertoivat tappe-luista ja uhkaavista tilanteista suomalaisten kanssa. Tytötkin olivat usein kokeneet rasistista huutelua ja häiriköintiä. Nämä asiat eivät voi olla vaikuttamatta nuorten ja suomalaisten välisiin suhteisiin kou-lussa, työssä ja vapaa-aikana. Asia on nuorille selvästi tärkeä, siitä on tarvetta puhua, ja heillä on siitä paljon sanottavaa. Jotkut nuoret suhtautuvat tyyneesti kohtaamaansa rasismiin: Tämä rasismiongelma on se, joka on joka maassa, mutta ei tämä ole paljon haitannut. Eräs nuori totesi yksinkertaisesti, että kaikissa kansoissa on sekä hyviä että huonoja ihmisiä. Ei voi yleistää.

No, suomalaiset on paljon erilaisia ja muslimit. Joskus voi olla joku, jotkut ovat typerä. Jotkut ovat taas niinku kaveri. Ei olla aina, tai ei olla vain suomalaisia. Jokaisella kansalla on, joskus tulee huonoja ihmisiä ja hyviä ihmisiä. (Noin 17-vuotias nuori).

Jotkut nuoret kertoivat kuulevan- sa niin paljon kaikenlaista huute-lua, ettei siitä enää voi välittää, koska sitten saisi murehtia koko ajan. Toisaalta nuoret saattavat tulla rasismia kohdattuun helposti niin yliherkiksi, että näkevät kaik- kialla rasismia ja heistä tuntuu, että kaikki vastoinkäymiset johtuvat suomalaisten kielteisistä asenteis- ta heitä kohtaan. Suutuspäissään nuoret epäilivät jopa ohjaajien ole- van rasisteja ja syyttivät heitä rasismista, jos nämä esimerkiksi kiel- sivät jotakin.

Eräs nuori kertoi kohtaamisista erilaisten suomalaisnuorten ja jengien kanssa. Hänen mukaansa pahimpia ovat ne, jotka käyvät kimp- puun mitään kysymättä ja sano- matta. Hieman helpompaa on sel- laisten kanssa, jotka tulevat jutte- lemaan.

Paha? Pahan on tyyppillinen nuorten jengi, joka tulee sinut vastaan ilman sanoo sinulle mitään, ilman tietää, mistä olet tai kuka olet. Se on erilainen väri, jos olisi venäläinen, ei tunnista tuo on ulkomaalainen, ei tiedä, nyt pitäisi tehdä jotain paha. Joskus olen puhunut rasistin kanssa. Jotkut tulevat puhumaan ihan rauhassa. Kysyvät, miksi sinä olet täällä. Jotkut ovat ihan kiva rasisti, hän on älykkäämpi. Sen jälkeen hän ehkä lyö, mutta jotkut vain puhumalla. Pahan on

tu, joka ei puhu mitään, tulee vain lyömään. Joskus on pesäpalloilla tai pullo kädessä: ”Vittu, neekeri!”. Vähiten paha on ne, jotka tulevat juttelemaan ja on älykäs. Ensimmäinen hän lyö, toinen luo sanoma puhumalla. (Täysi-ikäinen nuori).

”Minä haluan minun äiti tänne! Miksei hän tule?” – Perheen yhdistäminen

Kaikki turvapaikan ja tietynlaisen oleskeluluvan (ns. A3-status) saaneet ovat Suomessa oikeutettuja hakemaan perheen yhdistämistä. Alaikäisten kohdalla perheen yhdistämisoikeus koskee vanhempia tai huoltajia ja alaikäisiä, naimattomia sisarusia (ulkomaalaislaki 18b §). Pakolaisen perheen yhdistämistä hakeva ei ole vastuussa perheen yhdistämisen kustannuksista tai perheenjäsentensä toimeentulosta Suomessa. Monissa muissa Euroopan maassa perheen yhdistämistä hakevilta edellytetään esimerkiksi pitkää maassaoloaikaa tai kykyä elättää maahan tulevat perheenjäsenet.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan lapsella on oikeus perheen jälleenyhdistämiseen (10 art.). Kun perhe asuu eri puolilla maailmaa, Suomessa asuva perheenjäsen voi hakea Ulkomaalaisvirastolta perheen yhdistämistä (ks. kuva 1). Perheen yhdistämistä voi hakea vasta sitten, kun on saanut turvapaikan tai tietynlaisen oleskeluluvan (ns. A3-status). Turvapaikkahakemusten pitkät käsitteilyajat viivästyttävätkin perheen yhdistämisprosessin aloittamista. Joillekin hakijoille tehdään DNA-testejä perhesiteiden var-

mistamiseksi. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 38.) Haastattelemistani nuorista kukaan ei ollut vielä saaneet perhettään Suomeen, mutta perheen tuloon liittyvät odotukset olivat korkeat. Monet nuoret uskovat huolien helpottavan ja uuden elämän alkavan sitten, kun heidän perheensä tulee:

Ihana elämä ja sitten aika uusi elämä. Ei tarvi mitään miettiä ja sitten voi nukkua ihan rauhassa yö ja sitten käydä koulua säännöllisesti. Se on varmaan se on uusi elämä tulee... (Täysi-ikäinen nuori).

Mä olisin onnellinen. Elämä muuttuisi niin paljon! Mä olisin mun äidin kanssa koko ajan! (Nauraa). (Noin 16-vuotias nuori).

Kaikilla perheen yhdistäminen ei kuitenkaan ole onnistunut. Perheillä ei aina ole rahaa tai muuten mahdollisuutta matkustaa Suomen lähetystöön, joka saattaa usein olla toisessa maassa. Vanhemmat saattavat olla jo vanhoja, ja lähteminen saattaa tuntua ylivoimaiselta, vaikka kotimaan tilanne olisi kuinka vaikea.

Olen hakenut (perheen yhdistämistä). Olisi pitänyt tulla, jos niillä olisi mahdollisuus, viime vuonna mä sain kaksi eiku kolme kirjettä (Ulkomaalaisvirastosta), et heidän pitäisi mennä haastatteluun suurlähetystöön. Mutta joka kerta niillä ei ole rahaa, maksaa asunnot, matkat, Keniaan, Etiopiaan... Mun piti lähettää niille rahaa, mutta en ole voinu tehdä sitä. (Täysi-ikäinen nuori).

Jotkut nuoret olivat saaneet sellaisen oleskeluluvan (A4-status),

joka ei oikeuta perheen yhdistämiseen. Joidenkin perhe ei jostain syystä ole voinut tai halunnut tulla Suomeen tai ei ole halunnut, että nuori hakee perheen yhdistämistä. Nuorille tilanne on varmasti vaikea. Muutamat nuoret olivat sitä mieltä, että perheen on kaikesta huolimatta parempi kotimaassa tai siinä maassa, missä he nyt ovat. *Mä luulen, että niillä on parempi elämä asua oma maa. Ne pärjää hyvin, täällä uusi maa, uusi kieli. Miten ne pärjäisi? Minun pitäisi auttaa koko ajan.*

Oman perheen kanssa asumisen perheen yhdistämisen jälkeen voi aiheuttaa monenlaisia ongelmia, jos lapsi on tottunut monen vuoden ajan asumaan suomalaisessa laitoksessa. (Mikkonen & Alitolppa-Niitamo 2000, 19-39.) Perheen yhdistäminen ei pitkän eron jälkeen ole aina aivan helppoa, sillä nuoret ovat saattaneet omaksua suomalaisia tapoja ja arvoja. Lisäksi perheen sopeutuminen voi olla vaikeaa. Suomen kielten ja tavat tuntevan nuoren on usein autettava perhettään aluksi lähes kaikissa asioissa, mikä voi olla nuorelle raskasta. Suomessa asuvat sukulaiset ja etninen yhteisö ovat usein lasten ainoa linkki menneisyyteen ja omaan kulttuuriin. Jos menneisyyden ja nykyisyyden välillä ei ole minkäänlaista jatkuvuutta, lapset saattavat kokea olevansa ”hukassa”.

”Joka päivä minä odotan päätöstä” – Epäkohtia lasten ja nuorten tilanteessa

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Riitta-Leena Paunio (2000)

tekemän selvityksen mukaan vakavin epäkohta Suomeen ilman huoltajaa tulleiden lasten tilanteessa ovat kohtuuttoman pitkät oleskelulupa- ja perheenyhdistämishakemusten käsittelyajat. Monet lasten ongelmat ovat seurausta tai liittyvät pitkiin päätösten käsittelyaikoihin. Jos oleskeluluvat ja perheenyhdistäminen järjestyisivät nopeasti, ei odotusajan asumisjärjestelyillä olisi niin suurta merkitystä kuin nykyisin. Pitkät odotusajat, epätietoisuus tulevasta sekä vanhempien ja perheen kohtalosta ovat lapselle stressaavaa ja vaikeaa aikaa. Lisäksi lapsi saattaa kokea, että perheen yhdistyminen on hänen vastuullaan. Ulkomaalaisvirasto on luvannut, että käsittelyajat tulevat lyhenemään merkittävästi vuoden 2002 alusta lähtien, kun turvapaikkapuhuttelut siirtyvät asteittain poliisilta virastolle.

Ulkomaalaisvirasto on antanut varsinkin viime vuosina (1999-2001) kielteisiä päätöksiä alaikäisten perheenyhdistämishakemuksiin sekä oleskelulupia, jotka eivät oikeuta perheenyhdistämiseen (ns. A4-status). Toinen perheenyhdistämiseen liittyvä ongelma on se, että monet nuoret ehtivät täyttää 18 vuotta pitkän turvapaikka-prosessin aikana ja menettävät mahdollisuuden hakea perheenyhdistämistä. Myös kotimaassa olevat sisarukset saattavat prosessin aikana tulla täysi-ikäisiksi, eikä perheenyhdistäminen enää sen jälkeen koske heitä. Muutamat tutkimukseni nuoret olivat odottaneet turvapaikkapäätöstä yli kaksi vuotta ja olivat hermostuneita ja huolissaan. Eräs turvapaikkapäätöstä yli kaksi vuotta odottanut nuori kertoi, ettei tunne kuuluvansa mihinkään kotimaassaan, muttei

myöskään Suomessa ennen kuin saa oleskeluluvan ja tulee kuntalaiseksi:

Kyllä täällä oikeasti, minä en odottanut mitään parempaa... Sama kuin minun maassa, minä asun siellä, mutten kuulu yhteiskuntaan. Siksi, että minä en kuulu mihinkään. Minä asun täällä, mutten kuulu kuntaan. En voi tehdä mitään. Vaikka haluaisin tehdä jotain, niin minun pitäisi saada joku oleskelulupa. Jos sinulla ei ole oleskelulupa, olet aina vankilassa, et ole vapaa, et kuulu yhteiskuntaan. Minun ongelma on se, että minä en kuulu yhteiskuntaan. Jos minä kuulun yhteiskunta minun maassa, minä menisin armeijaan, en minä valittaisi. Jos täällä tulisi sota, ja minä kuuluisin yhteiskuntaan, menisin sotaan. Pahin on olla laitton omassa maassa! Miten minä voin olla laitton yhteiskunnassa?!

Kaikki nuoret kertoivat odottamisen turhauttavuudesta, kun ei voi tehdä mitään: *Se on pakko, mitä minä teen? Oikeasti ei jaksa odottaa, mutta en minä voi tehdä mitään.* Pitkä odottaminen aiheuttaa psyykkisten vaikeuksien lisäksi myös useita käytännön ongelmia. Täysi-ikäiset nuoret eivät esimerkiksi voi muuttaa pois vastaanotokeskuksesta ja siirtyä kuntalaisiksi ennen kuin saavat oleskeluluvan eikä heitä hyväksytä kaikkiin kouluihin. Nuoret toivoivat väliaikatietoja turvapaikka- ja perheenyhdistämishakemusten käsittelystä sekä siitä, kuinka kauan prosessin arvioidaan kestävän. Ainoina odottamista helpottavina asioina muutamat nuoret mainitsivat harrastukset, työntekijöiden tai suku-

laisten kanssa jutteleminen ja unohtamisen. Pitää vaan unohtaa, unohtaminen vaan auttaa... Muut nuoret sanoivat, ettei mikään auta.

Kun ohjaajat juttelevat meidän kanssa, se auttaa. Joo. Muuten aina on paha mieli! (Nauraa). Vieläkin on vaikea. Ei voi unohtaa. Mutta sille ei voi tehdä mitään. Joudun odottamaan. Ja joka päivä minä odotan, odotan päätöstä, että milloin meidän päätös käsitellään (huokaa syvään). (Turvapaikkapäätöstä puolitoista vuotta odottanut nuori).

Kunnat eivät ole velvollisia järjestämään jälkihuoltoa tai muita palveluja 18 vuotta täyttäneille nuorille, jotka joutuvat muuttamaan pois ryhmä- ja perheryhmäcodeista ja jotka eivät ole saaneet perhettään Suomeen. Näiden nuorten tilanne on usein vaikea, sillä he eivät ole valmiita itsenäiseen asumiseen. Vaarana ovat muun muassa turvatomuus, syrjäytyminen, yksinäisyys ja opintojen keskeyttäminen. Onkin ehdotettu, että ilman huoltajaa tulleet nuoret kuuluisivat automaattisesti jälkihuollon piiriin 21-vuotiaaksi asti niin kuin suomalaiset laitoksissa asuneet nuoret (ks. esim. Paunio 2000). Monet 18 vuotta täyttäneet nuoret tarvitsisivat tukiasuntoja, sillä yksin asuminen lyhyen Suomessa asumisen jälkeen voi olla vaikeaa varsinkin, jos nuorella ei juurikaan ole aikuisia, joilta pyytää apua. Nuorten mukaan täysi-ikäisiksi tulevia nuoria pitäisi tukea enemmän ja valmistaa heitä paremmin niihin muutoksiin, jotka liittyvät ryhmäkodista tai tukiasunnosta poismuuttamiseen ja täysi-ikäisyyteen.

Ryhmäkodissa pitäisi miettiä vähän, kun nuoret täyttää 18 vuotta, ei heittää pois, pitäisi vähän tukea. Ei pitäisi laittaa vastaanottokeskus ilman mitään tukea. Ja pitäisi myös katsoa erilainen, pitäisi jotain erilaista opiskelijoille, esimerkiksi vähän enemmän rahaa. En tiedä, miten muut ryhmäkodit toimivat. Esimerkiksi matkarahaa, jos on pitkä matka lukioon. Paljon asioita, joita en tiedä vielä, voisivat kertoa, miten se tilanne on sen jälkeen. Sitten se ei ole yllätys, kun muuttaa pois ryhmäkodista. Erilaisia kaikki, oho, ai se on noin... (Täysi-ikäinen nuori).

Joillakin nuorilla ei ole ketään, jonka luokse mennä kylään, viikonlopuiksi tai lomilla. Ystäväperheet, edustajat ja tukihenkilöt voisivat olla tässä apuna. Olisi hyvä, jos kaikki ryhmäkodit voisivat toimia ikään kuin nuorten mummoloina, joihin voi myöhemmin tulla käymään vaikkapa viikonlopuksi ja pitää näin yhteyttä omaan menneisyyteen, kodin nuoriin ja ohjaajiin.

Nuorten tulevaisuuden suunnitelmia – ”Kuka tietää tulevaisuus?”

Nuorten tulevaisuudensuunnitelmat kuvastavat Suomeen sopeutumista ja sitä, että heillä on täällä siteitä. Suurin osa kokee elämänsä olevan ainakin toistaiseksi Suomessa. Sukulaisperheissä ja ryhmä- tai perheryhmäkodeissa asuvien nuorten tulevaisuuden suunnitelmat eivät juuri eroa toisistaan, sillä kaikki nuoret pitävät opiskelua tärkeänä tulevaisuuden kannalta ja aikovat panostaa siihen.

Nuoret ovat realistisia tulevaisuudensuunnitelmien ja kotimaahan paluun suhteen. Useimpia nuoria vaivaa koti-ikävä, mutta monille kotimaahan paluu on ainakin toistaiseksi mahdotonta. Suurin osa nuorista uskoo jäävänsä Suomeen pitkähköksi ajaksi, mutta lähes kaikki toivovat voivansa joskus palata kotimaahansa. Varsinkin somalinuoret puhuvat paljon kotimaahan paluusta. Vaikka monet haluaisivatkin palata, he kokevat, että on parempi odottaa kotimaan tilanteen rauhoittumista ja panostaa opiskeluun Suomessa. Muutamat nuoret ovat sitä mieltä, että he jäävät Suomeen ainakin joksikin aikaa, jos saavat oleskeluluvan, töitä tai opiskelupaikan. Nuorten Suomeen jäämistä helpotaisi huomattavasti se, että he saisivat perheensä tai ainakin äitinsä tänne.

Haastatteluja tehtäessä yli puolet nuorista ei ollut vielä saanut oleskelulupaa, mutta siitä huolimatta heillä oli Suomeen liittyviä tulevaisuudensuunnitelmia. Nuorilla on yllättävän paljon myönteisiä, mutta samalla realistisia tulevaisuudensuunnitelmia. Opintojen suunnittelussa ryhmäkodit ja koulut olivat olleet mukana. Lähes kaikki nuoret aikovat olla Suomessa ainakin siihen saakka, että hankkivat itselleen ammatin tai jatkavat opintoja. Tämä kertoo ainakin siitä, että nuoret pitävät opintoja tärkeinä, sekä siitä, että nuoret tuntevat Suomen jollakin tavalla asuinpaikakseen, he ovat asettuneet tänne ja heillä on siteitä tänne. Toisaalta monilla nuorilla ei juuri ole Suomen lisäksi vaihtoehtoja. Monien kotimaan tilanne on sellainen, ettei sinne voi palata, eikä heillä ole muissa maissa ihmisiä, joiden luokse he

voisivat muuttaa. Joillekin nuorille kotimaahan palaaminen ei ole mahdollista edes tulevaisuudessa, koska palaaminen olisi vaarallista eikä maan tilanne ole ainakaan vielä parantunut.

Haastatteliija: *No, tota, ootsä aatellu paluuta Afganistaniin?*
 NUORI: *En. Mitä? EEENNN!!! (Huutaen). Jos minä lähden siellä, kuolen!!* (Kurkun leikkaamista kuvaava ääni ja ele).

Joidenkin nuorten tulevaisuuden toiveet liittyvät oman, rauhallisen ja hyväksytyin paikan löytämiseen Suomessa tai jossakin muussa yhteiskunnassa ylipäätään. Monien toive on saada elää rauhassa normaalia, vapaata elämää ilman sotia: *En toivo muuta kuin saada rauhassa olla...*

Mulla on paljon toiveita. Haluan maksaa veroja ja haluan asua Suomessa. Haluan elää lain mukaan. Haluan auttaa tätä maata. Haluan elää normaalia, tavallista elämää. (Noin 17-vuotias nuori).

Haluaisin asua jossain paikassa, että ei ketään halua tehdä sinut paha henkilökohtaisesti. Sinä saat asua ja elää siellä normaalisti. Ei mikään vankila, ei mitään sotia. En odota nyt niinku olla jossain paratiisissa tai olla joku tosi rikas tai olla niin, että nukkuu ja rahat tulla. Haluaisin olla jossain paikassa, jossa voit olla vapaa ja tehdä työtä, työstä tulee rahaa. Yritän löytää paikka, jossa voin löytää ja kuulua yhteiskuntaan. Nyt on kulunut 10 vuotta kotimaasta. Ihmiset eivät halua mennä takaisin sinne, jos eivät voi kuulua. Tulevaisuudessa yritän löytää joku paikka, jos-

sa voin kuulua johonkin yhteiskuntaan tai ryhmään. (Täysi-ikäinen nuori).

Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden nuorten paluusta kotimaahan ei ole vielä kokemuksia. Monet halusivat palata, mutta se ei ole ollut vielä mahdollista. Jotkut nuorista arvelivat, etteivät he voi tai halua koskaan palata kotimaahansa. Toisaalta varsinkin monet somalinuoret haaveilevat paluusta Somali-
aan, mutta aikovat kuitenkin odottaa tilanteen rauhoittamista ja hankkia ammatin ennen paluuta. Monet nuoret arvelevat voivansa olla Suomessa vielä pitkään, useita vuosia, mutta juuri kukaan ei ollut varma siitä, että jäisi tänne pysyvästi. Monet nuoret toivovat tilanteen kotimaassa paranevan niin paljon, että he voisivat palata ja olla hyödyksi kotimaalleen.

En minä oikeastaan, en, en minä toivo, että, että minä jään tänne

*kokonaan... Täällä voi ainakin olla aika pitkäksi aikaa, todella pitkän aikaa. Mutta sitten minä myös kaipaan, haaveilen kauan ulkomaille ja Somaliaan, Somali-
aan takaisin Suomesta.* (Noin 17-vuotias nuori).

Jos oma kotimaassa rauha, koska oma kotimaa tarvitsee apua, jos rauha tulee. Nykyinen nuoret, pitää tehdä jotakin. Kotimaa on kotimaa, vaikka on huonossa kunnossa... (Afganistanilainen nuori).

Osa nuorista on valmis jäämään Suomeen, mutta tietyin edellytyksin: *Jos mun äiti on täällä! Jos mä opiskelen täällä ja on työ ja mun äiti on täällä.* Jotkut toivoivat saavansa oleskeluluvan, että voisivat sitten jäädä tänne: *Joo, mä haluaisin mielellään asua täällä Suomessa. Jos kaikki on kunnossa, eli jos sanotaan, että voin jäädä ja voin mennä töihin, ja opin kieltä...* Koti-ikävä ja perheestä erossa oleminen

on monille este tänne jäämiselle: *Mutta jos tulee liikaa ikävä, sitten menen takaisin.*

Nuoret pärjäävät tilanteeseensa ja kokemuksiinsa nähden mielestäni erittäin hyvin. Vaikeista taustoista huolimatta nuorten elämä on melko hyvällä mallilla, ja kaikilla on tulevaisuudensuunnitelmia. Kaikilla nuorilla on ainakin joitakin läheisiä ihmisiä, eikä kukaan ole täysin yksin. Perheen ja varsinkin äidin tänne saaminen helpottaisi huomattavasti nuorten elämää, opiskelua ja Suomeen jäämistä. Vaikka Suomeen ilman huoltajaa tulevien lapsipakolaisten määrät ovat olleet viime vuosina laskussa, muihin Euroopan maihin saapuu lapsia edelleen paljon. Uusia aaltoja saattaa tulla yllättäen Suomeenkin. Valmiutta vastaanottaa pakolaislapsia on hyvä ylläpitää ja kehittää edelleen.

Kirjallisuus

Alitolppa-Niitamo, Anne (1994). Somalipakolaiset Helsingissä. Sosiaaliset verkostot ja klaanijäsenyyden merkitys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994:10. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Bardy, Marjatta (1989). Uhat, uhrin ja arjen sankarit. Lastensuojelututkimuksen valossa. Sosiaalihalituksen julkaisuja 2/1989. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Korppi-Tommola, Aura [1996]. (toim.) Sotalapset. Tutkimusra-

portti Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta. Säädöskokoelma nro 439/1999.

Lapsen oikeuksien sopimus (1993). Helsinki: Ulkoasiainministeriön julkaisuja 1/1993.

Liebkind, Karmela & Jasinskaja-Lahti, Inga (2000). Nuorten maahanmuuttajien hyvinvointiin vaikuttavat tekijät. Teoksessa Liebkind, Karmela (toim.) Moni-

kulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus, 112-123.

Mikkonen, Anna (2001). Suomeen ilman huoltajaa tulleiden pakolaisnuorten sosiaaliset verkostot, arki ja asuminen. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, sosiaalipsykologian laitos.

Mikkonen, Anna & Alitolppa-Niitamo, Anne (2000). Unaccompanied Minor Migrants in the European Union – the Example of Helsinki: Unaccompanied Mi-

- nors in Finland. Second Report on the Project. MinorMig. Unaccompanied Minors as Vulnerable Groups. Berlin: Edition Parabolis, Publishing Department of the Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung.
- Paunio, Riitta-Leena (2000). Havaintoja yksin tulleiden pakolaislasten oikeuksien toteutumisesta Suomessa. Eduskunnan oikeusasiamies. Dnro 2822/2/99.
- Rantanen, Mervi (1998). Ilman huoltajaa tulevan alaikäisen edustaminen. Projektin loppuraportti. Maahanmuutto-osaston monisteita nro 4. Helsinki: Työministeriö.
- Seikkula, J. (1994). Sosiaaliset verkostot. Ammattiauttajan voimavara kriiseissä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Ström, M-L [1996]. Mosambikin lapset kriisin varjossa. Teoksessa Korppi-Tommola, A. (toim.) Sotalapset. Tutkimusraportti. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto, 46–48.
- Ulkomaalaislaki. Säädöskokoelma nro 378/1991.
- Uutela, Antti (1998). Sosiaalinen tuki ja terveys. Teoksessa Lahikainen, Anja ja Pirttilä-Backman, Anna-Maija. (toim.) Sosiaalinen vuorovaikutus. Keuruu: Otava, 208–221.

Maahanmuuttaja Japanin parlamenttiin

Suomalaissyntyinen *Martti Turunen* – tunnetaan Japanissa nimellä *Marutei Tsurunen* – muutti läheytysaarnajana Japaniin vuonna 1968 ja jäi sinne. Japanin kansalaisuuden hän sai vuonna 1979. Poliittisen uransa hän aloitti kotikaupunkinsa Yugaran kunnallispolitiikassa. Viime vuoden parlamenttivaaleissa Tsurunen oli ehdokkaana jo kolmatta kertaa ja ylsi Demokraattisen puolueen varapaikalle. Nyt tammikuussa vapautui yksi puolueen edustajanpaikoista ja hän pääsi parlamentin ylähuoneen jäseneksi.

Japanin parlamentissa 61-vuotias Marutei Tsurunen on ensimmäinen eurooppalaissyntyinen edustaja. Hän pyrki ylähuoneeseen pääasiassa ympäristöteemoilla sekä ehdottamalla parannuksia vanhus-tenhoitoon ja vammaispalveluihin.

Marutei Tsurunen (Martti Turunen).